

Богдан Карнаух

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1968-3051>
karnaukh.bogdan@gmail.com

DOI: 10.33498/Юспу-2021-05-149

УДК 347.23

ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ І ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ЕФЕКТ

АНОТАЦІЯ. Сучасна доктрина власності в українському цивільному праві підлягає переосмисленню через погляд на власність як фундаментальне право людини.

Мета статті – описати підхід Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) до вирішення заяв за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також дослідити горизонтальний ефект права на мирне володіння майном як фундаментального права людини в практиці Верховного Суду.

Вирішуючи справи за заявами про захист власності, ЄСПЛ послуговується витонченим алгоритмом аналізу, який можна подати через певну послідовність “так” – або – “ні” запитань, де перехід до кожного наступного запитання можливий лише за умови ствердної відповіді на попереднє: 1) чи була власність?; 2) чи було втручання у право власності?; 3) чи було втручання законним?; 4) чи мало втручання легітимну мету?; 5) чи було втручання пропорційним до тієї мети, яка ставилася?

Згідно з цим алгоритмом, якщо відповідь на перші чотири запитання ствердна, а на останнє, п’яте, – заперечна, то ЄСПЛ констатує порушення державою-відповідачкою права заявника на мирне володіння майном. В усіх інших випадках – порушення немає.

Якщо в межах юрисдикції держави одна приватна особа може порушити право власності іншої приватної особи без будь-яких негативних наслідків для себе і без поновлення порушеного становища потерпілого, то ця ситуація може бути поставлена у провину державі, оскільки вона може вказувати, що або немає законів, які б забороняли відповідні порушення і пропонували ефективні засоби захисту, або випадки відповідних порушень належним чином не розслідуються, або суди належно не застосовують положення відповідних законів. Виправлення цих недоліків “державної роботи”, безумовно, справляє вплив на горизонтальні відносини і є відчутним для приватних осіб у їхніх відносинах між собою.

Тектонічні зміни в національній доктрині права власності полягають у тому, що власність більше не розглядається ані як виключно цивілістичний, ані як виключно національний правовий інститут. Як і низка інших приватноправових інститутів, власність зазнає конституціоналізації. Будь-який спір, зосереджений довкола права власності, дістає новий ракурс із погляду основоположних прав людини. Причому

© Богдан Карнаух, 2021

Богдан Карнаух

це стосується не тільки вертикальних правовідносин “людина – держава”, а й відносин приватних осіб між собою (горизонтальних). Горизонтальний ефект прав людини досягається через застосування концепції позитивних зобов’язань держави Верховним Судом та імплементацію в національну правозастосовну практику тесту на пропорційність.

Ключові слова: власність; горизонтальний ефект; конституціоналізація приватного права; майно; законні очікування.

Нині в країнах Європи предметом жвавого обговорення є тенденція конституціоналізації приватного права¹. Вона полягає у все більшому впливі фундаментальних (конституційних) прав на визначення змісту інститутів приватного права. Норми деліктного, договірного права та права компаній інтерпретуються і застосовуються крізь призму концепції основоположних прав людини. Такий кут зору тим паче виправданий щодо інституту власності з огляду на те, що право на власність як таке належить до кола фундаментальних прав людини.

Право називати щось зовнішнє своїм – це необхідна умова гідного існування й самореалізації особистості. Власність являє собою матеріальне підґрунтя особистої свободи та вільного розвитку. Як зазначив Конституційний Суд Німеччини,

власність – це основне, конституційне право, що є невід’ємною складовою гарантії особистої свободи. У межах системи конституційних прав його функція полягає у забезпеченні суб’єктові простору свободи в економічній сфері та наданні йому можливості вести незалежне життя².

Опертям такого погляду щодо значущості майна, на думку М. Радін, є філософія Г. Гегеля, згідно з якою для забезпечення належного саморозвитку – аби бути особою – індивід потребує певного контролю над ресурсами в зовнішньому середовищі³.

Тому право володіти майном повинно розглядатись як таке, що впливає із самої істоти людини, – як природне право. Воно має в собі потужний гуманістичний потенціал, позаяк це право тісно пов’язане зі стрижневими антропологічними цінностями: свободою, гідністю, саморозвитком. Так, належне особі майно визначає її економічну незалежність, а через неї – і простір особистої свободи; панування над майном є одним із факторів, що впливають на гідне почування; без необхідних матеріальних засобів і ресурсів неможливе діяльне перетворення дійсності, що через нього людина самореалізується.

¹ Tom Barkhuysen, Siewert Lindenberg (eds), *Constitutionalisation of Private Law* (Martinus Nijhoff Publishers 2006).

² Gregory S Alexander, ‘Property as a Fundamental Constitutional Right? The German Example’ (2003) Cornell Law Faculty Working Papers. Paper 4, 19.

³ See: Margaret Jane Radin, ‘Property and Personhood’ (1982) 34 Stan. L. Rev. 957.

З огляду на зазначене сучасна доктрина власності в українському цивільному праві підлягає переосмисленню через погляд на власність як фундаментальне право людини. І результатом цього переосмислення має стати те, що суди застосовуватимуть цивільно-правові норми інституту власності з урахуванням міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Причому міжнародні стандарти прав людини мають бути враховані не тільки у спорах, де стороною є орган публічної влади, а й у спорах поміж приватними особами. Останнє досягається через так званий горизонтальний ефект прав людини.

Ключовим “каналом”, через який відбувається конституціоналізація доктрини власності в Україні, є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що дедалі помітніше впливає на правові позиції Верховного Суду і правничу науку.

Мета дослідження – описати підхід ЄСПЛ до вирішення заяв за ст. 1 Першого протоколу (далі – ст. P1-1) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), а також дослідити горизонтальний ефект права на мирне володіння майном як фундаментального права людини в практиці Верховного Суду.

Насамперед необхідно зауважити, що між двома автентичними текстами ЄКПЛ – англійським і французьким – є розбіжність, яка може становити інтерес для нашого дослідження. Так, ст. P1-1 в обох варіантах має однакову назву “Захист власності” (англ. – *Protection of property*; фр. – *Protection de la propriété*). Однак надалі, у першому абзаці цієї статті, в англійському варіанті двічі вживається термін “*possessions*” (володіння, майно), тоді як у французькому тексті у першому реченні вжито термін “*biens*” (майно), а в другому – “*propriété*” (власність). Цю розбіжність вже помічали вчені⁴. Проте вона не стала причиною для суперечливої практики, оскільки ЄСПЛ послідовно додержується широкого трактування ст. P1-1, згідно з яким діапазон її захисної дії не вичерпується тільки правом власності у точному розумінні цього слова, а й поширюється на будь-які інші права, що можуть бути кваліфіковані як майно⁵. Таким чином, право на власність як фундаментальне право людини за своїм змістом набагато ширше від цивілістичного поняття власності. А це означає, що захист людини від свавілля публічної влади не обмежується лише тими випадками, коли йдеться про одне, найповніше речове право – право власності. Тому фундаментальне право часто ще називають правом на мирне володіння майном. Відповідно, концепція фундаментального права (на власність чи на мирне володіння майном) впливає

⁴ Laurent Sermet, ‘The European Convention on Human Rights and property rights’ (1999) 11 Human rights file 55.

⁵ See: Ursula Kriebaum, Christoph Schreuer, ‘The Concept of Property in Human Rights Law and International Investment Law’ in Breitenmoser S (ed), *Liber Amicorum Luzius Wildhaber, Human Rights Democracy and the Rule of Law* (Nomos Publishers 2007) 743.

на цілу низку цивілістичних інститутів, таких як договірне право, корпоративне право, деліктне право тощо, а не лише на сам інститут права власності.

Вирішуючи справи за заявами про захист власності, ЄСПЛ послуговується витонченим алгоритмом аналізу, який можна представити через певну послідовність “так” – або – “ні” запитань, де перехід до кожного наступного запитання можливий лише за умови ствердної відповіді на попереднє. Цей алгоритм являє собою живе право, або права людини в дії, і саме він репрезентує собою ту перспективу, під впливом якої відбувається конституціоналізація національного приватного права.

Отож, при вирішенні справи за ст. Р1-1 ЄСПЛ послідовно ставить такі запитання:

1) чи була власність? Тобто, чи може те право, на порушення якого скаржиться заявник, бути кваліфіковане як його власність, або його майно (що в означеному контексті одне і те саме)?

2) чи було втручання у право власності заявника?

3) чи було втручання законним?

4) чи мало втручання легітимну мету?

5) чи було втручання пропорційним до тієї мети, яка ставилася?

Згідно з цим алгоритмом порушення ЄКПЛ є тоді, коли відповідь бо-дай на одне із п'яти запитань заперечна. Розгляньмо кожен із кроків цього алгоритму окремо.

1. *Чи була власність (майно)?* Поняття власності, або майна, у практиці ЄСПЛ має автономне значення⁶. Це означає, що поняття власності (майна), як його розуміє ЄСПЛ, не залежить від того, як це поняття визначається у національному законодавстві держави, проти якої подано заяву. Відтак держава-відповідачка не може заперечувати проти застосування ст. Р1-1 *ratione materiae*, посилаючись на те, що право, на порушення якого скаржиться заявник, згідно з класифікацією в національному законодавстві цієї держави не визнається “власністю”. Ідея автономного тлумачення власності впливає із призначення ЄКПЛ як міжнародно-правового інструменту, що покликаний запровадити уніфіковані стандарти захисту прав людини в усіх державах-учасницях. Якби ЄСПЛ був зв'язаний легальними дефініціями власності в національних правових порядках, кожна держава могла б маніпулювати застосовністю ЄКПЛ у своїх інтересах. За таких умов ідея єдиного, уніфікованого стандарту прав людини була б цілком знівельована.

У справі “Тасус Досьєр- унд Фордєртехнік ГмбХ проти Нідерландів” Уряд обґрунтовував неприйнятність заяви, посилаючись на те, що порушене право заявника було по суті забезпечувальним правом на річ

⁶ See: *Parrillo v. Italy* [GC], no. 46470/11, § 211, 27 August 2015; *Fabris v. France* [GC], no. 16574/08, § 49, 7 February 2013; *Öneryıldız v. Turkey* [GC], no. 48939/99, § 124, 2004-XII.

(*security right in rem*), а не “правдивим” правом власності. Однак ЄСПЛ, спираючись на усталену практику автономного тлумачення, визнав право заявника майном і зазначив, що ‘в цьому контексті не має значення, чи було право компанії-заявниці правом власності чи забезпечувальним правом на річ’⁷.

Власністю, або майном, у контексті ст. Р1-1 можуть визнаватись як речові права, так і права вимоги (зобов’язальні). Головне те, щоб відповідне право мало економічну цінність, що може бути обчислена в грошовому еквіваленті. Якщо якесь правне домагання не має економічної цінності – воно не визнається майном і не підлягає захистові за ст. Р1-1. В одній зі справ заявники скаржилися на те, що держава-відповідачка, позбавивши їх дворянських титулів, порушила їхнє право на мирне володіння майном. Однак ЄСПЛ визнав заяву неприйнятною, мотивуючи своє рішення тим, що успадковуваний дворянський титул сам собою не має економічної цінності, через що не може бути кваліфікований як майно в розумінні ст. Р1-1⁸.

Загалом у практиці ЄСПЛ власністю, або майном, визвалися земельні ділянки⁹, житлові будинки¹⁰, автомобілі¹¹, золоті монети¹², дозвіл на забудову земельної ділянки¹³, дозволи та ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, дозволи на здійснення індивідуальної професійної діяльності, зокрема лікарської¹⁴, адвокатської¹⁵ чи аудиторської¹⁶ практики, право вимоги проти держави про виплату коштів у порядку різноманітних схем соціального забезпечення й соціального страхування¹⁷, корпоративні права¹⁸, гудвіл (*goodwill*) і клієнтеля (*clientèle*)¹⁹ тощо.

Загалом варто зазначити, що під поняття “власність” у такому розумінні підпадають загалом будь-які правні домагання особи, які визначають добробут особи й підлягають вимірюванню у грошах.

На окрему увагу заслуговує те, що поряд із правами (речовими і зобов’язальними) ЄСПЛ відносить до майна також і так звані “законні очікування” (*“legitimate expectations”*)²⁰. Отож, охороні підлягають не тільки

⁷ *Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands*, no. 15375/89, §§ 51-53, ECHR A306-B.

⁸ *De La Cierva Osorio De Moscoso, Fernandez De Cordoba, Roca Y Fernandez Miranda and O’Neill Castrillo v. Spain* (dec.), no. 41127/98, 41503/98, 41717/98, 45726/99, ECHR 1999-VII.

⁹ See: *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, no. 7151/75; 7152/75, ECHR A52; *Erkner and Hofauer v. Austria*, no 9616/81, ECHR A117.

¹⁰ See: *James and Others v. The United Kingdom*, no. 8793/79, ECHR A98.

¹¹ See: *Friren v. Russia*, no. 58254/00, ECHR (2005).

¹² See: *Agosi v. The United Kingdom*, no. 9118/80, ECHR A108.

¹³ See: *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, no. 12742, ECHR A222.

¹⁴ See: *Karni v. Sweden* (dec.), no. 11540/85, D.R. No. 55, p. 157.

¹⁵ See: *H. v. Belgium*, no. 8950/80, § 44-48, ECHR A127-B.

¹⁶ See: *Van Marle and Others v. Netherlands*, no. 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79, ECHR A101.

¹⁷ See: *Stec and Others v. the United Kingdom* (dec.) [GC], nos. 65731/01 and 65900/01, §§ 47-56, ECHR 2005-X.

¹⁸ See: *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, no. 48553/99, § 91 ECHR 2002-VII.

¹⁹ See: *Van Marle and Others v. The Netherlands*, nos. 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79, § 41 ECHR A101.

²⁰ Нещодавно ця категорія стала предметом спеціальної уваги українських учених. Див.: Інна Спасибко-Фатеева (ред), *Правомірні очікування: зб. ст.* (ЕКУС 2020).

права як такі, а й інші активи, зокрема вимоги, на дієву реалізацію яких заявник законно очікував²¹. Проте, аби бути “законними”, очікування мусять мати міцне опертя у національному законодавстві або усталеній судовій практиці. Як зауважив ЄСПЛ у справі “Драон проти Франції”:

<...> майном може бути “наявне майно” або активи, включаючи, у визначених випадках, вимоги. Щоб вимога могла розглядатись як “актив”, що підлягає статті 1 Протоколу № 1, заявник повинен довести, що вона має достатню підставу в національному праві, наприклад, коли є усталена практика національних судів щодо її задоволення. Коли це зроблено, задіюється концепція “законного очікування”²².

Проте ця концепція має і зворотний бік, коли, попри формальне закріплення права заявника в національному законодавстві, ЄСПЛ доходить висновку, що заявник, однак, не міг законно сподіватися на дієву реалізацію цього права з огляду на усталену практику національних судів, які послідовно відмовляють у задоволенні позовів, заснованих на відповідному положенні національного законодавства. Така доля, зокрема, спіткала ст. 1175 ЦК України, згідно з якою особа має право на відшкодування шкоди, завданої нормативно-правовим актом, що був у подальшому визнаний незаконним і скасований. У справі “Портянко проти України” ЄСПЛ дійшов висновку, що стаття сформульована настільки загальним чином, що з неї вочевидь випливає необхідність ухвалення спеціального закону (який би передбачав у деталях умови отримання компенсації), і погодився із позицією національних судів, зазначивши, що за відсутності такого спеціального закону сама собою ст. 1175 ЦК України не породжує законного сподівання.

ЄСПЛ зазначив:

<...> для того щоб породити законне сподівання, правова норма мусить визначати необхідні умови пред’явлення вимоги. Якщо юридичні умови, що мають бути додержані та інші параметри вимоги не є чітко окресленими, то відповідна правова норма не може вважатися такою, що слугує підставою до законного сподівання <...> із формулювання цих положень очевидно, що право особи, на яку вплинули рішення Держави, на компенсацію залежить від подальшого уточнення процедури, що має бути додержана, і умов для такої компенсації²³.

²¹ See: *Malhous v. Czech Republic* (dec.) [GC], no. 33071/96, ECHR 2000-XII; *Draon v. France* [GC], no. 1513/03, §§ 65, 68 ECHR 2006-IX; *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, no. 17849/91, § 31, ECHR A332; *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, no. 12742, § 51, ECHR A222; *Saghinadze and Others v. Georgia*, no. 18768/05, § 103, ECHR (2010); *Z. v. Germany*, no. 36265/97, Commission decision of 21 May 1998.

²² *Draon v. France*, no. 1513/03, §65, ECHR 2006-IX.

²³ *Portyanko v. Ukraine* (dec.), no. 24686/12, ECHR, 06 Oct 2015.

2. Чи було втручання? Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ втручання у право власності буває двох видів: а) позбавлення власності або б) контроль за використанням власності²⁴. Таке розмежування тісно пов'язане зі структурою ст. P1-1, яка містить три правила²⁵. Перше – загалом проголошує, що кожен має право мирно володіти своїм майном. Друге – стосується позбавлення власності: воно визначає за яких умов позбавлення власності може бути допустимим. Третє – стосується права держави здійснювати контроль за використанням власності і визначає умови його допустимості. Отож, якщо ЄСПЛ кваліфікує певне втручання як позбавлення власності, то справа підлягає вирішенню на підставі другого правила ст. P1-1, якщо ж ЄСПЛ кваліфікує втручання як контроль – застосуванню підлягає третє правило ст. P1-1.

Зазвичай позбавлення власності є у тих випадках, коли право особи на річ де-юре припиняє існувати, тобто особа офіційно й остаточно втрачає титул власника. Однак поряд із цим у практиці ЄСПЛ було сформульовано також категорію де-факто експропріації. Про неї ідеться у тих випадках, коли право особи на річ формально продовжує існувати, однак низка заходів та обмежень, що були вжиті державою-відповідачкою, зводять нанівець саму сутність відповідного права і роблять юридичний титул марним із практичної точки зору – він перетворюється на спорожнілу оболонку. У справі “Шембрі та інші проти Мальти” ЄСПЛ зазначив:

<...> аби встановити, чи мало місце позбавлення майна в розумінні другого правила, Суд не повинен обмежуватися дослідженням того, чи мало місце вилучення або формальна експропріація, він має дивитися за лаштунки й досліджувати реалії ситуації, що оскаржується. Оскільки Конвенція покликана гарантувати права “практичні та дієві”, має бути оцінено, чи не може ситуація бути прирівняна до де-факто експропріації²⁶.

На противагу зазначеному, про контроль за використанням власності ідеться тоді, коли особа не втрачає цілковито свого права, однак зазнає обмежень у його здійсненні. Стосовно речових прав обмеження можуть полягати в такому: особу зобов'язують учинити певні дії щодо свого майна (*facere*); особі забороняється вчинити певні дії щодо свого майна (*non facere*); або ж особу зобов'язують терпіти дії інших щодо її майна (*pati*).

Так, у практиці ЄСПЛ контролем за використанням власності визнавалися, зокрема, такі обмеження: законодавче призупинення дії наказів про виселення орендарів, що не сплачували орендну плату; обмеження

²⁴ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property. Updated on 31 August 2020 (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020) 21–4.

²⁵ *Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, § 134, ECHR 2004-V; *Iatridis v. Greece* [GC], no. 31107/96, § 55, ECHR 1999-II; *Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], no. 22774/93, § 44, ECHR 1999-V.

²⁶ *Schembri and Others v. Malta*, no. 42583/06, § 29, ECHR 10 November 2009.

максимальної плати, яку власники можуть справляти за оренду своєї нерухомості; зобов'язання власника допускати мисливців на свої землі; зобов'язання власника провести заліснення своїх земель²⁷ тощо. Доволі несподівано, однак, що ЄСПЛ розцінює як контроль за використанням власності також і випадки знесення незаконно зведених будівель²⁸ та конфіскацію²⁹.

У деяких випадках дії держави, що на них скаржиться заявник, не можуть бути однозначно віднесені ані до першої, ані до другої категорії втручання. Це, зокрема, буває тоді, коли стосовно власності заявника органами публічної влади було вжито цілу низку різноманітних заходів та обмежень. У таких випадках ЄСПЛ розглядає справу на підставі першого правила ст. Р1-1 – за так званим принципом всеохопності³⁰ – для того, аби особа не позбавлялася захисту через формальні складнощі із класифікацією її випадку.

3. Чи було втручання законним? Принцип верховенства права, іманентний усім положенням ЄКПЛ, покликаний захищати людину від свавілля публічної влади. Для того аби втручання у право власності не було свавільним, воно насамперед повинно бути передбачене в законодавстві. Якщо особа може зазнати втручання у своє право власності, то вона повинна знати про таку можливість наперед, і знати, за яких умов втручання допускається. Якби ж втручання у власність завжди траплялося несподівано, як сніг улітку, це б руйнувало будь-які сподівання на правову визначеність і стабільність відносин власності.

Тому ЄСПЛ наголошує:

<...> перша та найбільш важлива вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно бути законним. Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля³¹.

Отже, найперше, що ЄСПЛ з'ясовує, перевіряючи додержання державою-відповідачкою принципу верховенства права, так це те, чи є в національному праві закон, який передбачає можливість такого втручання у право власності, якого зазнав заявник. Однак самої лише наявності закону недостатньо – для того, аби втручання було “законним” у розумінні

²⁷ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 22–3.

²⁸ *Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria*, no. 46577/15, § 69, ECHR 21 April 2016.

²⁹ *Silickienė v. Lithuania*, no. 20496/02, § 62, ECHR 10 April 2012.

³⁰ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 20, 24.

³¹ *East/West Alliance Limited v. Ukraine*, no. 19336/04, § 167, ECHR 23 January 2014.

ЄСПЛ, сам закон має відповідати вимогам щодо його якості. Ці вимоги такі: закон має бути: а) доступним; б) чітким; в) передбачуваним у застосуванні³².

Доступність означає, що закон був доведений до відома громадськості, і кожна зацікавлена особа мала змогу ознайомитися із його змістом. При цьому ЄСПЛ не обмежується формальним підходом у тому розумінні, що закон неодмінно має бути опублікований в офіційних друкованих виданнях. Навіть якщо такої публікації не було, ЄСПЛ, утім, може визнати закон доступним, за умови, що реальна можливість ознайомлення із ним була забезпечена державою через інші ресурси³³ (наприклад, через урядовий вебсайт).

Чіткість означає, що положення закону мають бути сформульовані із достатньою точністю, так щоб його зміст не допускав численних різнотлумачень, через які відкривається простір для маніпуляцій із боку органів влади, що застосовують це положення. Занадто туманний і неясний закон рівнозначний відсутності будь-якого закону і лише маскує свавілля правозастосовця.

Передбачуваність означає, що особа, беручи до уваги зміст закону та практику його застосування, може наперед розрахувати, які наслідки потягне за собою та або інша поведінка. Це необхідно для того, аби уможливити короткострокове й довгострокове життєве планування, без якого людина була б позбавлена змоги досягати свої цілей. Без передбачуваності в застосуванні законів людина була б закинута у постійно і довільно змінюваний вир судової практики, в умовах якого розсудливе цілепокладання втрачає смисл.

У справі “*Центро Європа 7 С.Р.Л. та ді Стефано проти Італії*” ЄСПЛ зазначив:

<...> норма не може вважатися “правом”, якщо вона не сформульована із достатньою точністю, яка дає змогу громадянам регулювати свою поведінку; вони повинні мати змогу – за потреби, звертаючись за відповідною консультацією – передбачити, тією мірою, якою це розумно за цих обставин, наслідки, до яких може призвести певна дія. Ці наслідки не повинні бути передбачуваними із абсолютною визначеністю: досвід показує, що це недосяжно. Знову-ж-таки, хоча визначеність багато бажана, вона може призвести до негнучкості, тим часом як право має йти в ногу з обставинами, що змінюються. Відповідно, чимало законів неunikно викладені через поняття більшою або меншою мірою загальні, що їх тлумачення і застосування є питанням практики. Рівень точності, що вимагається від національного законодавства – яке не може

³² *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* [GC], no. 71243/01 § 96–97, ECHR 25 October 2012; *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], no. 35014/97, § 163, ECHR 2006-VIII.

³³ *Špaček, s.r.o. v. The Czech Republic*, no. 26449/95, § 57–60, ECHR 9 November 1999.

враховувати кожний можливий випадок – значною мірою залежить від змісту закону, сфери, яку він регулює, а також кількості і статусу тих, до кого він звернений³⁴.

4. Чи мало втручання легітимну мету? Будь-яке втручання у право власності повинно мати легітимну мету, тобто слугувати загальному, публічному інтересові³⁵.

Виявляти потреби суспільства і визначати на цій основі, що становить публічний інтерес, – це завдання національних органів влади. І згідно із принципами конвенційної системи ЄСПЛ не може замінювати собою національну владу й вирішувати замість неї, яких цілей слід досягти в економічній, соціальній, культурній чи іншій політиці держави. Тому в цьому смислі держави-учасниці володіють широким полем розсуду, і ЄСПЛ зазвичай поважає рішення держав-учасниць щодо того, що становить публічний інтерес, якщо тільки таке рішення не є очевидно позбавленим будь-якого розумного обґрунтування³⁶.

У практиці ЄСПЛ легітимною метою визнавалися: захист навколишнього природного середовища, збереження культурної спадщини, боротьба з ухиленням від сплати податків, боротьба із наркотрафіком і контрабандою, зменшення споживання алкоголю, захист моралі, перехід від соціалістичної до ринкової економіки³⁷ тощо.

Вкрай рідко, коли ЄСПЛ доходить висновку, що втручання у право власності заявника не мало жодної легітимної мети³⁸.

5. Чи було втручання пропорційним? Це заключне і найскладніше запитання всього алгоритму. На одну шальку терезів слід покласти обмеження або втрати, яких зазнав заявник, а на другу – суспільну користь, заради досягнення якої на заявника було покладено ці обмеження чи втрати. І суд має відповісти, чи було додержано справедливого балансу між інтересами заявника, з одного боку, і суспільним інтересом – з другого. Інакше кажучи, необхідно визначити, чи була “жертва”, зроблена заявником, співмірною меті, яка ставилася. Якщо справедливого балансу не було додержано, ЄСПЛ доходить висновку, що на заявника було покладено надмірний тягар, і констатує порушення права на власність (мирне володіння майном).

Зважаючи два інтереси – заявника і суспільства – суд висловлює оціночне судження щодо того, чи можна, беручи до уваги всі обставини справи в сукупності, визнати, що втручання у право власності заявника

³⁴ *Centro Europa 7 S.R.L. and Di Stefano v. Italy* [GC], no. 38433/09, § 141-2, ECHR 7 June 2012.

³⁵ *Lekić v. Slovenia* [GC], no. 36480/07, § 105 ECHR 11 December 2018.

³⁶ *Gogitidze and Others v. Georgia*, no. 36862/05, § 96–97, ECHR 12 May 2015; *Bélané Nagy V. Hungary* [GC], no. 53080/13, § 113, ECHR 13 December 2016.

³⁷ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 27–9.

³⁸ See: *Vassallo v. Malta*, no. 57862/09, § 42-3, ECHR 11 October 2011.

було розумним засобом досягнення тієї легітимної мети, яку ставила перед собою публічна влада. Процес зважування зовсім не простий, адже на шальках терезів часто опиняються важкопорівнювані цінності (як, наприклад, право власності й охорона суспільної моралі). “*Vazy*” таких цінностей не виразити однією мірою. Тому ЄСПЛ для вирішення тесту на пропорційність враховує цілу низку обставин, перелік яких, до того ж, не є вичерпним.

Зокрема, ЄСПЛ звертає увагу на те, чи було особі забезпечено розумну можливість оскаржити заходи втручання, вжиті щодо неї, представивши перед компетентним органом свою позицію³⁹. Це так звані процесуальні гарантії. Вони становлять ще один запобіжник проти свавілля, який подеколи розглядається в контексті вимог до якості закону⁴⁰.

Далі, ЄСПЛ аналізує, чи можна було досягти тієї ж мети, але з меншими втратами, тобто, чи існували інші засоби досягнення поставленої урядом суспільно корисної мети, які б або взагалі не потребували втручання у заявникові права, або за яких втручання було б мінімальним. Проте, аналізуючи вибір засобів до досягнення мети, ЄСПЛ поважає автономію держав і не бере на себе відповідальність визначати, який спосіб досягнення мети є найкращим⁴¹. Радше він оцінює, чи дійсно уряд ретельно підійшов до питання вибору, розглянув і зважив усі можливі варіанти, не залишивши поза увагою менш обтяжливі для заявника альтернативи. Показовим у цьому контексті може бути також те, якими засобами відповідна мета досягається в інших державах. Так, наприклад, у справі “*Зеленчук і Цицюра проти України*”, яка стосувалася мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення, ЄСПЛ зауважив на тому, що в жодній іншій державі – члені Ради Європи (включаючи ті, що пережили перехід від централізованої до ринкової економіки) немає подібної заборони⁴².

Обираючи втручання у право заявника як засіб досягнення поставленої мети, органи влади повинні брати до уваги всі особливості конкретної ситуації заявника. В іншому разі втручання також може бути визнане непропорційним. Зокрема, ЄСПЛ наголошує на тому, що якщо, приміром, у заявника вилучається частина його майна (скажімо, частина земельної ділянки), то уряд має взяти до уваги те, як цей факт вплине на вартість решти майна, що залишиться заявникові⁴³. Скажімо, якщо на вилученій частині земельної ділянки будуватиметься автомобільна дорога, то власник зазнає шкоди не тільки в розмірі вартості вилученої части-

³⁹ *G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy* [GC], no. 1828/06, § 302 ECHR 28 June 2018.

⁴⁰ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 26.

⁴¹ *James and Others v. The United Kingdom*, no. 8793/79, § 51 ECHR A98.

⁴² *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*, nos. 846/16 and 1075/16, § 127, ECHR 22 May 2018.

⁴³ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 31.

ни землі, а й додатково у розмірі суми, на яку зменшилася ринкова ціна невилученої частини. І цей факт має бути належним чином врахований урядом.

На оцінку пропорційності втручання впливає також: чи були обмеження прав заявника постійними або лише тимчасовими; чи належить заявник до особливо вразливих категорій населення; чи була поведінка заявника добросовісною; чи знав заявник, коли набував відповідне майно, про наявність обмежень або про можливість їх застосування у майбутньому тощо⁴⁴.

Особливу увагу ЄСПЛ приділяє тому, чи було надано особі справедливої компенсації за втручання у її право власності. Показовою є резонансна справа *“ТОВ ‘Світ розваг’ та інші проти України”*, у якій йшлося про запроваджену в 2009 р. в Україні заборону азартних ігор і подальше анулювання раніше виданих довгострокових ліцензій на ведення гравального бізнесу. Той факт, що ліцензії, за видачу яких справлялася чимала плата, були анульовані без надання будь-якої компенсації, ЄСПЛ зробив висновок, що втручання у права заявників було непропорційним⁴⁵.

Водночас відсутність компенсації не в кожному випадку автоматично означає непропорційність. Насамперед слід брати до уваги вид втручання, яке було, а саме – було це позбавлення власності чи лише контроль за використанням власності. У першому випадку тільки абсолютно виняткові обставини можуть виправдати відсутність компенсації, адекватної ринковій вартості вилученого майна⁴⁶. Натомість у другому випадку вимоги до компенсації гнучкіші. Окрім наявності компенсації та її розміру, ЄСПЛ враховує також оперативність її виплати⁴⁷. Так, надмірні затримки у виплаті компенсації, а особливо – на тлі стрімкої інфляції – можуть свідчити про те, що тягар, покладений на заявника, був непропорційним.

Горизонтальний ефект. ЄКПЛ – це міжнародний договір, обов’язки за яким приймають на себе відповідні суб’єкти міжнародного права, а саме – держави-учасниці. Відповідно до ст. 1 ЄКПЛ “Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції”. Отже, носієм обов’язків за ЄКПЛ (як і за іншими міжнародними документами в галузі прав людини) є держава. Це означає, що міжнародні стандарти прав людини безпосередньо діють лише у вертикальних відносинах “людина – держава” і не можуть покласти обов’язків на приватну особу. Відповідно, приватна особа не може бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародних стандартів прав людини.

⁴⁴ Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property (n 24) 31–2.

⁴⁵ *Svit Rozvag, TOV and Others v. Ukraine*, nos. 13290/11 and 2 others, §§ 171, 173, 179 ECHR 27 June 2019.

⁴⁶ *The Former King of Greece and Others v. Greece*, no. 25701/94, § 89 ECHR 2000-XII.

⁴⁷ *Czajkowska and Others v. Poland*, no. 16651/05, § 60, ECHR 13 July 2010.

Міжнародні стандарти прав людини, хоча й адресовані насамперед державам (що проти їхнього свавілля вони вберігають людину), утім, опосередковано впливають і на відносини приватних осіб між собою (горизонтальні відносини). Це так званий горизонтальний ефект прав людини⁴⁸. Він досягається передовсім через інтерпретацію позитивних зобов'язань держави. Наприклад, у тому, що стосується власності, держава повинна не тільки утримуватися від втручання у право власності (негативне зобов'язання), а й активно вживати заходів, аби гарантувати його ефективне здійснення, стабільність і непорушність (позитивне зобов'язання). Це означає, що держава повинна ухвалювати закони, які б забезпечували непорушність права власності з боку будь-яких осіб, а також забезпечувати через механізми публічної влади реальне додержання цих законів і відповідальність за їх порушення.

Таким чином, якщо в межах юрисдикції держави одна приватна особа може порушити право власності іншої приватної особи без будь-яких негативних наслідків для себе і без поновлення порушеного становища потерпілого, то ця ситуація може бути поставлена у провину державі, оскільки вона може вказувати, що або немає законів, які б забороняли відповідні порушення і пропонували ефективні засоби захисту, або випадки відповідних порушень належним чином не розслідуються, або суди належно не застосовують положення відповідних законів. виправлення цих недоліків “державної роботи”, безумовно, справляє вплив на горизонтальні відносини і є відчутним для приватних осіб у їхніх стосунках між собою.

У справі “Совтрансавто-Холдинг” проти України” ЄСПЛ зазначив:

<...> обов'язок гарантувати ефективне здійснення прав, передбачених цим інструментом, може створювати позитивні зобов'язання для Держави. За таких обставин Держава не може просто лишатися пасивною, і “немає причин розрізняти дії і бездіяльність”.

Що стосується права, гарантованого статтею 1 Протоколу № 1, такі позитивні зобов'язання можуть вимагати певних заходів, необхідних для захисту права власності, навіть у спорах між приватними особами чи компаніями. Це означає, зокрема, що Держава зобов'язана упроваджувати судові процедури, які б містили необхідні процесуальні гарантії і тим самим давали змогу національним судам та арбітражам ефективно і справедливо вирішувати спори між приватними особами⁴⁹.

⁴⁸ Про горизонтальний ефект див.: Lane Lottie, ‘The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice’ (2018) 5 European Journal of Comparative Law and Governance 5; Ibrahim Kanalan, ‘Horizontal Effect of Human Rights in the Era of Transnational Constellations: On the Accountability of Private Actors for Human Rights Violations’ in *European Yearbook of International Economic Law* 2016, 423; Eleni Frantziou, ‘The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU: Rediscovering the Reasons for Horizontality’ (2015) 21 European Law Journal 657.

⁴⁹ *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, no. 48553/99, § 96 ECHR 2002-VII.

Практика ЄСПЛ дістає подальшого розвитку в рішеннях Верховного Суду. Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 22 вересня 2020 р. у справі № 910/378/19 зазначила таке (п. 7.4):

<...> за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції поряд із негативним обов'язком утриматися від неправомірного втручання у право мирного володіння майном держава має позитивні обов'язки гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, ефективне використання цього права та його відновлення у разі порушення. Позитивні обов'язки можуть передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності, а саме: у матеріальному аспекті: держава має забезпечити у своїй правовій системі юридичні гарантії реалізації права власності (превентивні обов'язки) та засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у це право може його захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату (компенсаційні обов'язки); у процесуальному аспекті: хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не встановлює чітких процедурних вимог, існування позитивних обов'язків процесуального характеру відповідно до цього положення визнані ЄСПЛ як у справах, що стосуються державних органів, так і у спорах між приватними особами⁵⁰.

Яскравим прикладом горизонтального ефекту прав людини в українській судовій практиці є справа, у якій міноритарні акціонери оскаржували застосовану до них мажоритарним акціонером процедуру сквіз-аут, посилаючись на порушення їхнього конвенційного права на мирне володіння майном⁵¹. Велика Палата у цій справі ретранслявала стандарти захисту права власності, вироблені ЄСПЛ, і зауважила на необхідності застосування алгоритму, що ним послуговується ЄСПЛ для встановлення порушень ст. Р1-1. У § 7.24 Велика Палата зауважила:

<...> у разі оскарження міноритарними акціонерами процедури примусового відчуження належних їм акцій суд має встановити: 1) чи проводилась ця процедура відповідно до норм закону; 2) чи здійснювалась вона з легітимною метою, а саме чи відповідали мотиви мажоритарних акціонерів суспільним інтересам у запровадженні цієї процедури; 3) чи є запропонована міноритарним акціонерам вартість викупу акцій справедливою, та відповідно, чи дотриманий критерій пропорційності втручання у права позивачів⁵².

⁵⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 р. у справі № 910/378/19 <reyestr.court.gov.ua/Review/92270718> (дата звернення: 19.05.2021).

⁵¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 листопада 2020 р. у справі № 908/137/18 <reyestr.court.gov.ua/Review/93336732> (дата звернення: 19.05.2021).

⁵² Там само.

Далі в постанові із посиланням на практику ЄСПЛ наводяться міркування щодо того, як суди мають оцінювати пропорційність у процедурі сквіз-аут (§ 7.26, 7.28):

<...> відповідно до усталеної практики ЄСПЛ умови компенсації примусового відчуження активів, згідно з положеннями національного законодавства, є значущими для оцінки того, чи оскаржуваний захід зберігає необхідний справедливий баланс, та особливо для визначення того, чи покладає такий захід непропорційний тягар на особу (власника). <...> З урахуванням викладеного вище, перевіряючи доводи позивачів щодо порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у спірних правовідносинах, суди першої та апеляційної інстанцій мали б установити, чи містить процедура обов'язкового продажу акцій, передбачена статтею 652 Закону України “Про акціонерні товариства”, чіткий та прозорий порядок визначення ціни акцій, та чи містять положення Закону України “Про акціонерні товариства” запобіжники проти можливої недобросовісної поведінки власників товариств, які мають можливість занизити вартість акцій під час їх викупу, і, як наслідок, чи здатні встановлені у наведеній нормі умови компенсації, які не повинні створювати непропорційний тягар для міноритарних акціонерів, гарантувати повне відшкодування вартості майна (акцій). Наведене надасть можливість зробити висновок, чи може вважатися визначеною справедливо зазначена у публічній вимозі ціна акцій, за умови, що міноритарний акціонер законом не наділений правом впливати на визначення ціни викупу у нього акцій⁵³.

Напрацьований ЄСПЛ алгоритм аналізу Верховний Суд застосував також у справі, де новий власник квартири вимагав усунення перешкод у здійсненні права власності на нерухомість через виселення родичів попереднього власника⁵⁴. Поряд зі ст. Р1-1 ця справа також стосувалася права відповідачів на житло, що розглядається в контексті ст. 8 ЄКПЛ (“Право на повагу до приватного і сімейного життя”). Відповідно, в цій справі потребувалося зважування двох конкуруючих прав – права власності позивача і права відповідачів на повагу до їхнього приватного життя.

У підсумку Верховний Суд дійшов висновку, що

виселення особи з житла без надання іншого житлового приміщення можливе за умов, що таке втручання у право особи на повагу до приватного життя та права на житло, передбачене законом, переслідує легітимну мету, визначену пунктом 2 статті 8 Конвенції, та є необхідним

⁵³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 листопада 2020 р. у справі № 908/137/18 (н 51).

⁵⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 липня 2020 р. у справі № 279/3572/18 <reyestr.court.gov.ua/Review/90591345> (дата звернення: 19.05.2021).

у демократичному суспільстві. Навіть якщо законне право на зайняття житлового приміщення припинене, особа вправі сподіватися, що її виселення буде оцінене на предмет пропорційності у контексті відповідних принципів статті 8 Конвенції⁵⁵.

Таким чином, у наведених справах Верховний Суд застосовує міжнародні стандарти прав людини, адресовані державі як суб'єктові міжнародного права, до спорів, де сторонами виступають приватні особи. Така практика спирається на концепцію позитивних зобов'язань держави і на той факт, що суд є органом держави. Відповідно, якщо суд, вирішуючи спір між двома приватними особами, застосовує норми національного законодавства про власність без урахування міжнародних стандартів прав людини, то несприятливе становище, у якому опиняється сторона цього спору, може бути поставлене у провину не тільки протилежній стороні, а й державі, яка, допустивши це, тим самим порушила свій позитивний обов'язок щодо гарантування права власності в межах своєї юрисдикції. Такий підхід узгоджується також із практикою ЄСПЛ, який у декількох справах зауважував, що коли національний суд не зважає втручання, якого зазнала особа, проти суспільного інтересу, який передбачався (тобто коли національний суд нехтує тестом на пропорційність), то це може свідчити про порушення державою своїх конвенційних зобов'язань⁵⁶.

Висновки. Тектонічні зміни в національній доктрині права власності полягають у тому, що власність більше не розглядається ані як виключно цивілістичний, ані як виключно національний правовий інститут. Як і низка інших приватноправових інститутів, власність зазнає конституціоналізації. Будь-який спір, зосереджений довкола права власності, набуває нового ракурсу із погляду основоположних прав людини. Причому це стосується не тільки вертикальних правовідносин "людина – держава", а й відносин приватних осіб між собою (горизонтальних). Горизонтальний ефект прав людини досягається через застосування концепції позитивних зобов'язань держави Верховним Судом та імплементацію в національну правозастосовну практику тесту на пропорційність.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Barkhuysen T, Lindenberg S (eds), *Constitutionalisation of Private Law* (Martinus Nijhoff Publishers 2006) (in English).

⁵⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 липня 2020 р. у справі № 279/3572/18 (н 54).

⁵⁶ See: *Megadat.com SRL v. Moldova*, no. 21151/04, § 74, ECHR 2008; *Paulet v. The United Kingdom*, no. 6219/08, § 68–69, ECHR 13 May 2014.

2. Kriebaum U, Schreuer C, 'The Concept of Property in Human Rights Law and International Investment Law' in Breitenmoser S (ed), *Liber Amicorum Luzius Wildhaber, Human Rights Democracy and the Rule of Law* (Nomos Publishers 2007) (in English).
3. Spasybo-Fatieieva I (red), *Pravomirni ochikuvannia: zbirnyk statei* (EKUS 2020) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Alexander G S, 'Property as a Fundamental Constitutional Right? The German Example' (2003) 4 Cornell Law Faculty Working Papers 19 (in English).
5. Frantziou E, 'The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU: Rediscovering the Reasons for Horizontality' (2015) 21 European Law Journal 657 (in English).
6. Kanalan I, 'Horizontal Effect of Human Rights in the Era of Transnational Constellations: On the Accountability of Private Actors for Human Rights Violations' (2016) European Yearbook of International Economic Law 423 (in English).
7. Lottie L, 'The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice' (2018) 5 European Journal of Comparative Law and Governance 5 (in English).
8. Radin M J, 'Property and Personhood' (1982) 34 Stan. L. Rev. 957 (in English).
9. Sermet L, 'The European Convention on Human Rights and property rights' (1999) 11 Human rights files 55 (in English).

Other sources

10. Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Protection of property. Updated on 31 August 2020 (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020) (in English).

Bohdan Karnaukh

PROTECTION OF PROPERTY BY THE EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS AND HORIZONTAL EFFECT

ABSTRACT. The modern doctrine of property law in Ukraine shall be reconsidered from the perspective of understanding the right to property as

The purpose of the article is (a) to outline the approach of the European Court of Human Rights to addressing applications under Article 1 of Protocol № 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and (b) to analyse the horizontal effect of the right peaceful enjoyment of property.

While deciding on the applications pertaining to protection of property, the ECtHR utilizes a sophisticated algorithm comprising a sequence of yes-or-no questions, where the transition to each subsequent question is preconditioned by affirmative answer to the previous one: (1) Was there any property rights? (2) Has there been an interference with property rights? (3) Was the interference lawful? (4) Did the intervention have a legitimate aim? (5) Was the interference proportionate to the aim pursued?

According to this algorithm, if the answer to the first four questions is "yes" and to the last, fifth, is "no", the ECtHR finds that the respondent State has violated applicant's right to peaceful enjoyment of property. In all other cases there is no violation.

If, within the jurisdiction of the State, an individual may infringe the property rights of another without any liability for the former and any remedy for the latter, the State

Богдан Карнаух

may be reasonably blamed for it, since the situation may indicate that either there is no legislation prohibiting the infringement, or the cases of infringement are not investigated or the courts do not properly apply the provisions of the respective legislation. Correcting these defects of “State’s work” certainly has an impact on horizontal relations and is perceived by private persons in their relations with each other.

Tectonic shift in the national doctrine of property rights manifests itself in the new perspective on property: the property is no longer seen as either an exclusively civil or an exclusively national legal institution. Like a number of other private law institutions, property is being constitutionalized. Any dispute over property rights receives a new perspective in terms of fundamental human rights. And it is true not only with regard to vertical relations of individual vis-à-vis public authority, but also with regard to relations of private persons between themselves (horizontal). The horizontal effect of human rights is achieved through the concept of positive obligations of the state being applied by the Supreme Court and by the implementation of the proportionality test in domestic jurisprudence.

KEYWORDS: property; horizontal effect; constitutionalization of private law; possessions; legitimate expectations.